

نقش آفرینی موثر مدرسه در تربیت دانش آموزان

فریبا زرینه*¹

¹ کارشناسی ارشد فیزیولوژی ورزشی ، استاد دانشگاه آزاد جاجرم ، دبیر تربیت بدنی شهرستان جاجرم

چکیده

این مقاله با رویکرد تحلیلی به دنبال این است که نقش نظام تربیتی در تعلیم و تربیت ارزش ها را با توجه به نقش معلم ، دانش آموز ، فضای مدرسه و تاثیر متقابل نظام تربیتی به اجمال بررسی می کند .

رشد هویت نوجوانان، مسئله ی مهمی است. بعد از نهاد مقدس خانواده ، مدرسه عاملی مهم و اساسی در تعلیم و تربیت رسمی و مهم ترین واحد اجتماعی است که بیشترین تاثیرات را در تربیت کودکان و نوجوانان دارد . امروزه نمی توان مدرسه را تنها مرکز انتقال علم از سوی معلم به دانش آموز در یک محیط بسته ی فیزیکی با تعدادی کلاس و وسایل محدود آموزشی دانست ، بلکه مدرسه به مانند خانواده از نظرگاه اجتماعی شدن کودک نقش حساسی دارا می باشد.

با توجه به تحقیقات موجود می توان این را نتیجه گرفت که مدرسه نقش موثری در تعلیم و تربیت دانش آموزان دارد .

کلید واژه ها : ارزش ، تعلیم و تربیت ، مدرسه ، دانش آموزان

مقدمه و بیان مسئله

رشد هویت نوجوانان، مسئله‌ی مهمی است. نوجوانان باید همزمان با شکل دهی تصویری از آینده‌ی خود، دغدغه‌ی رشد اهداف تحصیلی و حرفه‌ای خود در آینده را نیز داشته باشند. تحقیقات نشان می‌دهد که هویت نسبتاً مشخص و پایدار، افراد را در مواجهه با تصمیمات مهم زندگی انعطاف‌پذیر، فکور و خودمختار بار می‌آورد و حس رقابت را بالا می‌برد.

بعد از نهاد مهم و مقدس خانواده، مدرسه به عنوان یک واحد اجتماعی در تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان نقشی مهم و اساسی دارد و بیشترین تأثیرات را بر رفتار و تربیت آنان می‌گذارد. امروزه مدرسه همانند خانواده از نظرگاه اجتماعی شدن کودک نقش مهمی دارا است و نمی‌توانیم آن را فقط مرکز انتقال علم از سوی معلم به دانش آموز بدانیم.

در سایه چنین برداشتی است که از نظر مربیان بزرگ تعلیم و تربیت، مدرسه نه تنها یک جهت مکان آماده شدن برای زندگی است، بلکه در حقیقت جایی برای تمرین زندگی و تجربه عرصه‌های مختلف آن است، به عبارت دیگر مدرسه در ساخت اجتماعی کودک و نوجوان تأثیر فراوانی دارد. (1)

انتقال ارزش‌های مهم و اساسی جامعه، محوواصلی نظام آموزشی است؛ در واقع یکی از هدف‌های مدرسه و نظام‌های آموزشی دیگر، پیوند دانش آموز با برنامه‌های اجتماعی و اقتصادی است که از این طریق موجب شکوفا شدن استعدادها می‌شود و آن‌ها را به سمت مسئولیت‌ها مهم و مورد نیاز جامعه سوق می‌دهند که همه‌ی این اهداف باید جز اهداف اولیه و جزئی تعلیم و تربیت باشد.

اهمیت عملکردهای آموزش و پرورش تا آنجاست که روسو آن را نجات‌دهنده‌ی بشر اجتماعی می‌داند (2). همچنین جان دیویی فیلسوف و مربی معروف آمریکایی بیان می‌کند: «مدرسه پلی است که کودکان و نوجوانان باید از آن عبور کنند تا وارد جامعه شوند. به همین خاطر مربیان باید علاوه بر مطالب درسی، اصول زندگی اجتماعی را به آن‌ها تعلیم دهند.»

ارزش‌ها و تربیت قسمت اساسی زندگی بشر محسوب می‌شوند. شیفر و لام ضمن تأکید بر ارزش‌ها در یک جنبه‌ی مهم از زندگی انسان‌ها به نقش نهادهای آموزشی تأکید می‌ورزند. باید توجه داشته باشیم که مدارس و نهاد‌های آموزشی در انتقال ارزش‌ها، سنت‌ها و هنجارهای اجتماعی نقش مهمی دارند. نظام‌های آموزش و پرورش، مدارس و کلاس‌های درس در هر فرهنگ منعکس‌کننده ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی-اجتماعی به کودکان و نوجوانان است. تمام قواعد اجتماعی و ارزش‌های مطلوب را می‌توان از طریق نهاد آموزشی به کودکان و نوجوانان انتقال داد (3)

بنابراین با توجه به اهمیت نقش مدارس در تربیت دانش‌آموزان سعی داریم در این مقاله به مفهوم تربیت، اهداف تربیت و عوامل موجود در مدرسه و تأثیراتش بر تربیت بپردازیم.

چیستی و مفهوم تربیت

تربیت در جریان زندگی انسان نقش مهم، اساسی و حیاتی دارد. هر کسی به نحوی از آن برخوردار است و کم و بیش از ویژگیهای آن بهرمنند می باشد و انسان ها از بدو خلقت خویش سعی نموده اند آن را بر فرزندان خود اعمال نمایند.

در لغت نامه ی دهخدا ذیل واژه ی تربیت آمده است «پروراندن پروردن و آموختن، تادیب و سیاست، ترقی و برتری، احسان و تفقد نسبت به شاعر و دیگر زیردستان، غذاورزی دادن و تربیت کردن به معنی پرورش دادن، آموختن و درس و سبق دادن، ادب آموختن، به منصب رسانیدن و سرشتن آمده است» «دهخدا، ذیل واژه».

در کتابهای علوم تربیتی در معرفی واژه ی «تربیت» و ریشه ی آن آمده است. واژه ی تربیت با توجه به ریشه ی آن به معنای زیادت و فزونی است. اما علاوه بر این، تربیت به معنی تهذیب نیز استفاده می شود که به معنی زدودن خصوصیات ناپسند اخلاقی است. گویا در این تعریف منظور آن بوده است تهذیب اخلاقی موجب افزایش مقام و منزلت معنوی است و از این حیث می توان تهذیب را تربیت دانست (4)

تربیت عبارت است از فعالیتی هدفمند و دوسویه میان مربی و متربی، به منظور کمک به متربی در راستای تحقق بخشیدن به قابلیت های وی و پرورش شخصیت او در جنبه های گوناگون فردی، اجتماعی، جسمی، عاطفی، اخلاقی، عقلانی و ... است.

کاربرد تربیت در قرآن

واژه تربیت با ساختارهای متفاوت لفظی از جمله «رب»، یکی از شایع ترین واژه های قرآنی است. اسم «رب» در کتاب قرآن در ساختار واژگانی و اسمی 960 بار و با پسوند «العالمین» 46 بار تکرار شده و در تمامی آن موارد، برای ستایش و توصیف خداوند به کار رفته و از اسم های زیبای اوست و چندین بار به عنوان صفت و کار ویژه انسانی آمده است. به اختصار می توان گفت واژه ی تربیت حامل بار معنایی مثبت و شایسته ستایش است. از جمله در گفت و گوی حضرت موسی (ع) و فرعون و هنگام سفارش خداوند به فرزندان مبنی بر دعا کردن به پدر و مادر.

در داستان فرعون و موسی، فرعون بر موسی منت می نهد که چون روزگاری او را تربیت کرده بود، پس باید تمام فرمان های او را اجابت کند. از این منت گذاری، می توان فهمید که تربیت در باور فرعون و سنت های جامعه فرعون نیز نوعی کار نیکو، دارای منزلت و حق آور محسوب می شده است.

«قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرٍكَ سِنِينَ» (شعراء/18)

(فرعون) گفت: آیا ما تو را در کودکی در میان خود پرورش ندادیم و سال هایی از زندگی ات را در میان ما نبود؟

در قرآن ضمن بزرگداشت کار تربیت والدین ، این نکته نیز نهفته است که چون والدین تربیت کننده فرزندان بوده‌اند، گونه‌ای از حق (= از جمله احسان و دعا برای والدین) را بر فرزندان دارند؛

«وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا...» وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا (اسراء/23-24)

«و پروردگارت فرمان داده جز او را نپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید، هرگاه یکی از آن دو یا هر دوی آنها نزد تو به سن پیری رسند، کمترین اهانتی به آنها روا مدار و بر آنها فریاد مزین و گفتار لطیف و سنجیده به آنها بگو و بال‌های تواضع خویش را از محبت و لطف در برابر آنان فرود بیاور و بگو: پروردگارا! همان گونه که آنها مرا در کوچکی تربیت کردند، مشمول رحمت خویش قرار بده.»

اهمیت تعلیم و تربیت

نیروی انسانی سرمایه‌ی اصلی یک سرزمین محسوب می‌شود که اگر به خوبی رشد و تعالی یابد ، پویایی و شکوفایی آن سرزمین رقم خواهد خورد و هر روز بر سرمایه‌های اجتماعی ، اقتصادی ، فکری و علمی افزوده می‌شود .

تعلیم و تربیت درست، شرط لازم برای کمال انسان است .اگر انسان زیر نظر مربیان الهی و انسان‌های خوب تربیت شود رفتاری فرشته‌مانند پیدا می‌کند ، و گاه از فرشتگان بالاتر می‌رود و گرنه به قهقرا می‌رود و به مرتبه‌ی حیوانات و فروتر از آن سقوط خواهد کرد (5)

پرورش استعدادهای آدمی و رشد صحیح فردی و اجتماعی ، به تعلیم و تربیت صحیح مربوط است. با توجه به اهمیت تعلیم و تربیت، بزرگان علم اخلاق، تعلیم و تربیت را بهترین دانش‌ها دانسته‌اند .تعلیم و تربیت صحیح فقط منجر به اصلاح فرد نمی‌شود ، بلکه جامعه را هم دگرگون می‌کند .با نگاه دقیق به ساختار روحی و روانی انسان، ضرورت و اهمیت تعلیم و تربیت صحیح دیده می‌شود؛ زیرا هرچند در نفس آدمی گرایش به خیر و شر وجود دارد، اما گرایش یا آگاهی فطری به خیر و شر و سعادت و کمال، کفایت نمی‌کند؛ زیرا کمال و سعادت در پرتو حرکت و تعلیم و تربیت به دست می‌آید (6)

تعلیم و تربیت با رشد و تکامل، رابطه تنگاتنگی دارد؛ یعنی رشد و تکامل، باعث ظهور استعدادهای دانش‌آموزان می‌شود و تعلیم و تربیت آنها را تحقق می‌بخشد و جهت می‌دهد .انسان ناگزیر است در میان مردم زندگی کند و داشتن یک زندگی اجتماعی سالم، بدون تعلیم و تربیت صحیح ممکن نیست . فرهنگ یک فرد، نتیجه‌ی تربیت یا آموزش و پرورش است و بین کیفیت فرهنگ هر جامعه و کیفیت تربیت یک فرد، ارتباط مستقیم وجود دارد . داشتن شخصیت سالم و در نتیجه احساس آرامش و امنیت خاطر بدون تربیت سودمند امکان ندارد (7).

هدف و نقش تعلیم و تربیت

تعلیم و تربیت مانند هر فعالیت ارادی دیگر انسان، هدفی را دنبال می کند و هر مکتبی با توجه به مبانی اعتقادی خود از تربیت انسان هدف خاصی را دنبال می کند.

برودی، زندگی خوب و سالم را هدف اصلی تعلیم و تربیت می داند. که در آنجا جنبه های زندگی شخصی خود را چنین معرفی می کند (سلامت بدنی، امنیت عاطفی، قدرت و احترام، باور به آینده). پس هدف اصلی در این دیدگاه ها، تربیت انسان بدون داشتن معنویت است (6)».

اما بر اساس دیدگاهی که اسلام که نسبت به عالم و مبدا هستی دارد و سفر الهی که برای انسان معرفی می کند، والاترین هدف از تعلیم و تربیت، ساختن و خالص کردن انسان برای خداست که رمز سعادت و جاودانگی او در این نکته نهفته است.

اما در خصوص نقش تعلیم و تربیت باید گفت: نقش شگفت انگیز تعلیم و تربیت در زندگی انسان بر هیچ خردمندی پوشیده نیست. شکوفایی استعدادها و ارزش های والا بر تعلیم و تربیت مبتنی است و انسان شدن انسان و وصولش به کمال نهایی، همه مرهون تعلیم و تربیت صحیح است.

نقش مدرسه در تعلیم و تربیت

یکی از کارکردهای عمومی تعلیم و تربیت، اجتماعی کردن کودکان و نوجوانان است و مفاهیم عمده تربیت اجتماعی آن از جمله خود کفایتی، ابراز وجود، استقلال، خودپنداری، رقابت، همکاری، نوع دوستی، هویت یابی، تشخیص طلبی و ده ها مولفه تربیتی دیگر که به نوعی شخصیت اجتماعی کودکان را شکل می دهد در همین دوران آموزشگاهی تحقق می پذیرد.

خانواده اولین و مهمترین عامل اجتماعی شدن فرد محسوب می شود و مدرسه دومین نهادی است که این مهم را بر عهده می گیرد. البته مفهوم تربیت اجتماعی از نهادهای رسمی مثل خانواده و مدرسه فراتر می رود و مطبوعات، رادیو و تلویزیون و تجارب شخصی را نیز شامل می شود و میدان گسترده تری می یابد (8).

عوامل موجود در مدرسه و تاثیر آن ها بر تربیت

ساختار اداری مدرسه

هر مدرسه ساختار اداری خاص خودش را دارد که بر حسب نوع آن (مانند بسته یا باز بودن) آثار تربیتی مربوط به خودش را شامل می شود؛ به عنوان مثال، باز بودن سیستم مدیریتی امکان بروز استعدادها و خلاقیت را در معلمان و دانش آموزان می شود و از این طریق اعتماد به نفس را در آنان رشد می دهد. برعکس، بسته بودن ساختار مدیریتی ابتکار و خلاقیت و به دنبال آن اعتماد به نفس را نابود می کند. افزون بر این، نوع رفتار کادر اداری مدرسه با دانش آموزان نیز آثار تربیتی خاصی دارد؛ برای مثال، اینکه کادر اداری بر چه ارزش ها، نگرش ها و رفتارهایی تاکید دارند، کدام رفتارها و شخصیتها را تشویق و کدام را تنبیه می کنند و یا نسبت به کدام رفتارها و شخصیتها بی تفاوت هستند، بر نوع رفتارها، نگرش ها و ارزش های دانش آموز تاثیر می گذارد. (9)

ساختار ظاهری مدرسه

ساختار بیرونی و نمای مدرسه، نوع وسایل و تجهیزاتی که در مورد استفاده قرار می گیرد و حتی نوع آرایش مدرسه توانایی تاثیرات خاصی بر شکل گیری نگرش ها و رفتارهای دانش آموزان دارد. « برخی صاحب نظران تعلیم و تربیت (گوردون 1378) معتقدند نوع آرایش میز و نیمکت دانش آموزان و صندلی معلم در کلاس درس پیام خاصی دارد و نگرش خاصی را به آنان القا می کند ».

نوع معمول آرایش کلاس درس که در آن صندلی های دانش آموزان در ردیف های خاص چیده شده و گاهی به زمین پیچ شده و میز و صندلی معلم در مقابل آنها قرار گرفته است، این نگرش را به دانش آموزان القا می کند که ذهن آنان ظرفی خالی است که توسط باید تنها منبع معتبر یعنی معلم از علم سرشار گردد. همچنین می توان گفت: این اندیشه را به آنان القا می کند که آنان در مقابل معلم حق چون و چرا ندارند و وظیفه ی آنان تنها اطاعت از معلم است .

تعامل معلم و دانش آموز

دانش آموزان بخش زیاد و مهمی از وقتشان را در کلاس و در تعامل با معلمان هستند. از طرف دیگر این تعامل (تعامل معلم و دانش آموز) بخش زیادی از فعالیت های مدرسه را تشکیل می دهد . اگر چه هدف اصلی این تعامل ها تربیت علمی دانش آموزان است ، بر نوع رفتارها ، نگرش ها ، ارزش ها و باورها و در نتیجه بر شکل گیری شخصیت دانش آموزان نیز تاثیر می گذارد .

نوع انتظارات معلم از دانش آموز نیز بر رفتار و نگرش آنان تاثیر می گذارد . مطابق تحقیقاتی که در این زمینه به عمل آمده است . انتظار معلم از عملکرد تحصیلی دانش آموزان بر رفتار آنان تاثیر می گذارد، یعنی دانش آموزانی که معلم از آنان انتظار عملکرد بالا دارد، عملکردشان افزایش می یابد و به عکس، دانش آموزانی که انتظار معلم از آنان عملکرد پایین است عملکردشان کاهش می یابد .

تشویق و تنبیه دانش آموز و اینکه معلم چه رفتارها، نگرشها، ارزشها و باورهایی را تشویق و چه نگرشها رفتارها، وارزشهایی را نفی کرده و تنبیه می کند نیز بر شکل گیری نوع رفتارها، نگرشها و ارزشهای آموزان دانش تاثیر می گذارد . برای مثال اگر معلم، همکاری، سخت کوشی، کمک به دیگران، ایثار و مانند آنها را تشویق و رفتارهای مخالف با آنها را نفی نماید، به تدریج این رفتارها و نگرش ها نیز در دانش آموزان ایجاد می شود (10)

رابطه متقابل مدرسه و خانواده

خانواده نخستین نهاد اجتماعی است که فرد در آن پا به عرصه ی زندگی می گذارد و اولین پایه های تعلیم و تربیت در آن گذارده می شود . آموزش و پرورش هر کشور ، مهم ترین و موثرترین نظام پرورش و رشد شخصیت نوجوانان و جوانان است (11)

از آن جا که دو نهاد خانه و مدرسه وظیفه ی تعلیم و تربیت فرزندان را بر دوش دارند به همین خاطر ارتباط بین آن ها لازم و ضروری به نظر می رسد . چراکه نه مدرسه می تواند بدون همکاری خانواده ها رسالت تعلیم و تربیت خویش را به شکل درست اجرا کند و نه خانواده ها می توانند بدون ارتباط مستمر با مدرسه در جهت تربیت صحیح و رفع مشکلات تحصیلی فرزندان خود کاری مناسب انجام دهند .

اصولا به دو دلیل مهم ارتباط بین مدرسه و خانه توصیه می شود . اول اینکه ارتباط بین این دو نهاد باعث ایجاد یک نوع هماهنگی در هدف ها ، روش ها و انتظارات تربیتی و آموزشی بین خانه و مدرسه می شود . مزیت این هماهنگی این خواهد بود که از بروز تضادها و تعارض ها در امور تحصیلی و تربیتی فرزندان که موجب سرخوردگی ، دل زدگی و افسردگی در فرزندان می شود جلوگیری می شود (12)

نتیجه گیری

ارزش ها یکی از عنصرهای ساختار فرهنگی هر جامعه هستند ، بنابراین تعلیم ارزش ها در مدارس نیازمند این است که اوضاع حاکم بر سازمان های اجتماعی با ارزش های مورد نظر متناقض نباشند . یکی از مسایل انکار ناآزیر در فرآیند تعلیم و تربیت توجه به نیازهای شاگردان می باشد، اما مطرح کردن نیازهای شاگردان باید با توجه به نیازهای جامعه صورت گیرد و برای اینکه این فرایند با موفقیت صورت گیرد باید هدفمند باشد.

انتقال سریع و مؤثر ارزش ها در مدرسه، همکاری و تعامل مدیران، معلمان، دانش آموزان، اولیا بهره گیری از خرد جمعی را می طلبد . به طور کلی، تعلیم و تربیت ارزشی در سطح محیط های آموزشی، نیازمند همراه شدن نوعی تعهد روشن و عملی همگانی است (13) .

با توجه به تحقیقات موجود می توان این را نتیجه گرفت که مدرسه نقش موثری در تعلیم و تربیت دانش آموزان دارد .

چند راه کار اجرایی برای ارتقاء نقش تربیتی مدارس (پیشنهادهات)

1- مشارکت دانش آموزان در مدیریت امور مدرسه:

مشارکت فراگیر دانش آموزان و اولیاء محترم در برخی از امور مدیریتی مدرسه از طریق تشکیل شورای عالی دانش آموزی مدرسه و برگزاری جلسات مشترک و منظم با دستور کار مشخص و با حضور و هدایت مدیر و مربیان مدارس و منتخب اولیاء و حضور فعال اعضای شورای دانش آموزی و سازماندهی تیم های مختلف عملیاتی ، تمرین عملی خوبی است برای تربیت مدیرانی که قرار است سکان اداره آینده کشور را بر عهده بگیرند .

از طریق برگزاری انتخابات در مدرسه توسط تیم های مطمئن دانش آموزی (از مقاطع مختلف) مسئولیت پذیری و هم ویژگی های شخصیتی آن ها ارتقا یابد .

2- برگزاري و گسترش مسابقات هدفمند:

برگزاری مسابقات هدفمند یکی از ابزارهای سهل الوصولی است که می تواند علاوه بر جنبه ی تفریحی به شکل هوشمندانه تری برای کسب اهداف آموزشی و تربیتی مورد استفاده قرار گیرد .

3- به امر آموزش خانواده و تشکیل کلاس های آموزش خانواده توجه و عنایت بیشتری صورت گیرد

4- شناخت دانش آموزان محروم از محبت والدین به طور محرمانه صورت گیرد تا دانش آموزان دیگر مطلع نشوند

5- به برگزاري هفته مشاغل در مدارس اهمیت بیشتری داده شود.

6- مشارکت بیشتر خانواده و مدرسه

قطعاً اقدامات تربیتی و پرورشی فقط محدود به این روش ها نیست و باید از همه توانمندی ها و ظرفیت ها، هرچند به ظاهر کوچک و جزئی نیز برای دستیابی به این هدف بهره برد.

منبع

- 1- برخورداری ، مهین و جمشیدیان ، عبدالرسول (1380). تربیت شهروندی ، انتشارات جهاد اصفهان ، چاپ دوم
- شریعتمداری ، علی (1384). اصول و فلسفه ی تعلیم و تربیت چاپ پنجم ، تهران ، انتشارات امیرکبیر
- 2- ملکی ،حسن (1387). وریکرد تلفیقی در برنامه ی درسی .تهران : انتشارات انجمن اولیا و مربیان
- 3- باقری ،خسرو (1368). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی ،تهران : برهان
- 4- شعاری نژاد ،علی اکبر (1366). مبانی روان شناختی تربیت ، تهران :وزارت فرهنگ و آموزش عالی
- 5- ورهواون،مانیک؛استرید ،پورثویس؛ام و مانیک والمن؛ پیوند اسفند (1398)-شماره 472
- 6- امینی،ابراهیم(1376).اسلام و تعلیم و تربیت ، تهران: آرین
- 7- شکوهی ،غلامحسین . مجله پیوند خرداد 1367- شماره 104 (5 صفحه از 44-47 ،از 51-55)
- 8- حسینی ،ماه صنم . نشریه مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی :پاییز 1400-شماره 64
- 9- روحانی ،سولماز ، باقری ،اشرف (1391). مدرسه و نقش آن در تعلیم و تربیت ارزش ها 95-103 شماره 179
- 10- ناصرین ،الهام (1394). نقش خانواده و مدرسه در تربیت دانش آموزان
- 11- چنانی .2020. بازتاب و نقش دو نهاد تاثیر گذار خانواده و مدرسه در تربیت دانش آموزان. مطالعات ادبیات ،عرفان و فلسفه ، 29(6)، 1-15 .
- 12- احمدی،مهناز (1396). همدم و همبازی فرزند خود باشید ؛ نقش دو نهاد خانواده و آموزش و پرورش در تعلیم و تربیت دانش آموزان .پیوند آبان 1396 - شماره 450
- 13- Schaefer R.T .and lamm . R.P (1998) . sociology . the Mc grow- hill inc